tema tjedna

DOMOVINA I NACIJA (I.): MNOGI SU PATRIOTI KAD NEŠTO TRAŽE I ZAHTIJEVAJU, A KAD TO NE DOBIJU, ONDA PROZIVAJU DRŽAVU...

DINKA ČORKALO BIRUŠKI

Patriotizam je smirena ljubav, a ne općinjenost vlastitom nacijom

Kad smo kod domoljublja, patriotizma, može li se o tome govoriti i s polaziša psihologije? Gustave Hervé primjerice naziva domoljublje praznovjerjem - štetnijom, okrutnijom i neljudskijom praznovjericom od religije...

- Psihologija se, posebno socijalna psihologija, itekako bavi različitim oblicima unutargrupnih vezanosti, pa tako i patriotizmom, odnosno domoljubljem. Patriotizam, naime, proizlazi iz temeljne ljudske potrebe za pripadanjem, kao i potrebe da osim osobnoga, razvijemo i ono što u psihologiji nazivamo socijalni identitet. On proizlazi iz naše pripadnosti različitim grupama - od obitelji do nacije. Naš je motiv, pri tome, da o grupama kojima pripadamo mislimo pozitivno, a dio se te pozitivnosti "prelijeva" i na nas kao članove, pa razvijamo ono što u psihologiji zovemo kolektivno samopoštovanje. Ljudi, dakle, jesu motivirani misliti dobro o sebi, ali i o grupama kojima pripadaju, pa tako i o svojoj naciji.

▾ Koliko je faktor domoljublja, da tako kažem, izražen u mentalnom sklopu prosječnog Hrvata? Pojednostavljeno - što je Hrvatima domoljublje, a što nacionalizam?

- Istraživanja provedena u nas pokazuju da Hrvati imaju visokoizražen nacionalni identitet - osjećaju snažnu pripadnost svojem narodu, ona im je važna i ponosni su na to. No, valja naglasiti da se taj identitetni element može manifestirati na dva bitno različita načina - kao patriotizam i kao nacionalizam. Između njih postoje važne razlike. Patriotizam je u psihološkom smislu osjećaj privrženosti, ljubavi prema domovini i njezinim ljudima, osjećaj lojalnosti i ponosa, uključiv je i podrazumijeva da teritorij zemlje dijele svi njezini građani. Patriotizam je, kako volim reći, trijezna, smirena ljubav, a ne općinjenost vlastitom nacijom. Dapače, patriotizam podrazumijeva kritiku loših politika i društvene nepravde, on je neraskidivo povezan s idejom republike građana, općih sloboda i općega dobra. Socijalni psiholog Ervin Staub naziva to konstruktivnim patriotizmom, za razliku od onoga slijepoga koji je bliži pojmu nacionalizma, a označava slijepu "zaljubljenost" u vlastitu naciju, neovisno o tome je li ono što ona čini dobro ili loše. Nacionalisti njeguju iluziju da je njihov narod bolji od drugih, nacionalizam je isključiv i ne može prihvatiti drugost, različitost i kritiku.

▾ Koliko se domoljublje, a koliko nacionalizam, manifestiraju kao prepoznatljiv element identiteta Hrvata? U nas se domoljublje i nacionalizam često poistovjećuju. Zašto je tome tako, jesmo li po tom pitanju nezrelo društvo? Naime, veliki broj građana i dalje daje prednost domoljublju, pa i nacionalizmu, pred ekonomskim reformama. Kako to objašnjavate?

- Rekla bih da su u različitim društvenim okolnostima patriotizam i nacionalizam različito izraženi. Nacionalizam je uvijek povezan s doživljajem ugroze i on jača u nesigurnim vremenima. Hrvatsko društvo nikako da prestane proizvoditi nesigurnost - s jedne strane preživjeli smo stvarnu nesigurnost rata i poraća, promjenu sustava i dugotrajnu ekonomsku krizu, no sada se nesigurnost ponavljano proizvodi retorikom stalnog pronalaženja neprijatelja, prebrojavanjem "pravih" i "krivih" Hrvata, odricanjem ili čak ugrožavanjem prava ljudi, koji misle i osjećaju drukčije, na normalnu društvenu participaciju, proglašavanjem nacionalnom izdajom svakog kritičkog istupa... U našem javnom prostoru ljude koji misle drukčije vrlo se često ušutkuje kvaziargumentom koji otprilike kaže da ako misliš drukčije, nisi Hrvat i ne voliš Hrvatsku. To je tipična nacionalistička retorika koja do kraja ogoljuje sadržaj nacionalizma - on nema što ponuditi, osim jako jednostavne slike svijeta koji je podijeljen na "nas" i "njih". Nevolja je u tome što je to određenje "nas" krajnje pojednostavljeno i zahtijeva da svi mislimo isto. Davanje tolikog (medijskog) prostora takvom diskursu govori o tome da smo još prilično daleko od zrelog, samosvjesnog i pluralnog društva. U tom smo pogledu doista "pobrkali lončiće", pa se patriotskim proglašava ono što patriotizam jednostavno nije. Socijalna je psihologija davno pokazala da privrženost vlastitoj grupi, pa i narodu, ne znači ni na koji način nesnošljivost prema drugima. Naprotiv, nacionalizam je uvijek nesnošljiv. Stoga je hrvatskom društvu prijeko potrebna mirnodopska stabilnost koju nam naše političke elite jednostavno nisu u stanju osigurati. Dopustite da o tome citiram stajalište jedne mlade ispitanice iz Osijeka koja je sudjelovala u istraživanju koje upravo provodim sa svojim timom u sklopu projekta IntegraNorm koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Ta je mlada djevojka rekla: "Ova nam država ne pruža aposlutno ništa. Ne štiti nas, ne brani nas, ne bori se za to da Hrvati ostanu ovdje, niti za mlade koji trebaju ovu zemlju održati na životu." Ta vrlo jasna poruka mladih govori o tome što oni žele od svoje države i koja je njihova mjera domoljublja. To je generacija o kojoj trebamo voditi računa i dati joj priliku da stvara ovdje, u svojoj domovini.

▾ Domoljublje i politika, kakvi su tu "odnosi", koliko se domoljublje kao važan psihološki i komunikacijski faktor zlorabi u dnevnopolitičke svrhe...?

- Odnos politike i domoljublja je jedno, a odnos politike i nacionalizma drugo. Najjednostavnije rečeno, odnos domoljublja i politike je civilizirani odnos upravljanja državom i sustavom vrijednosti. Na temeljima domoljublja, dakle privrženosti ljudima, kulturi, jeziku i poštovanju zakona zrele politike ujedinjuju građane svojih država, (re)produciranju nacionalno kulturno tkivo i izgrađuju državu kao zajednicu građana. U domoljubnoj politici nema manje vrijednih. Za razliku od domoljublja koje je izgrađujući društveni element, nacionalizam je pirotehničko sredstvo politike, te ga politika koristi i prema potrebi izvlači kao dimnu zavjesu da bi prikrila bit stvari, uglavnom neznanje ili nesposobnost da se bavi onime čime se država treba baviti, a to je omogućavanje pristojnoga života svojim građanima. Nacionalizam je kao sredstvo nužan politikama koje žele biti na vlasti, jer je to važno njima; naprotiv, patriotizam je sveznik politikama koje žele svrhovito upravljati, jer je to važno za zemlju i građane.**(D.J.)** ■

Dr. sc. **Dinka Čorkalo Biruški**, redovna profesorica na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu ■

Piše: Damir GREGOROVIĆ

RUKA NA SRCU, LOVA U BANCI

Čuvajmo se onih kojima je domoljublje zanat!

Kada je prije više od pola stoljeća, prigodom polaganja zakletve kao 35. predsjednik Sjedinjenih Američkih Država, John F. Kennedy u svom inauguracijskom govoru rekao: "Upitajte se ne što vaša domovina može učiniti za vas, nego što vi možete učiniti za svoju domovinu", ta se rečenica duboko urezala u kolektivno pamćenje ne samo Amerikanaca nego i mnogih ljudi diljem svijeta.

No, koliko te slavne Kennedyjeve riječi znače danas, dobro je pitanje i za SAD kao i za cijeli svijet. Pitanje je i koliko se Hrvati uopće sjećaju spomenutih riječi, a još je veće pitanje što je Hrvatima, zapravo svim stanovnicima Republike Hrvatske domovina, a time i domoljublje, posebice danas, nakon više od četvrt stoljeća samostalnosti i neovisnosti vlastite države. Drugim riječima, pitanje je kako se danas u Hrvatskoj tretira domoljublje, a kako nacionalizam, što se nerijetko kod nas poistovjećuje i isprepleće u javnom govoru, posebice u slučajevima kad su neke drame, problemi, kad se oko toga povezuje država kao takva, njezina uloga, odgovornost, demokracija... Lako se naime mnogi domoljubljem busaju u prsa junačka (pozdrav 'za dom spremni', jedan je od primjera), jednako kao i nacionalizmom, a da nemaju blage veze što ti pojmovi znače ili, ako znaju, onda manipuliraju domom, domoljubljem, nacijom, državom... Zato domoljubni i nacionalni "naboj" svako malo "eksplodira" u neugodnim situacijama kojima svednevice svjedočimo. Jer svi su domoljubi kad nešto traže i zahtijevaju od države, a kad to ne dobiju, onda galame i prozivaju državu da se ne brine, da je loša, da ne vodi računa o svojim domoljubima, proziva se vlast da je udvornička, a ne domoljubna... I tko da se pritom još sjeti nekog Johna F. Kennedyja i njegovih poučnih riječi, znamo mi što je ljubav prema domovini, što domoljublje, što nacija i nacionalizam, što naš identitet, što će nam sad tu neke pouke iz prošlosti, kazat će neki od "velikih" Hrvata, usput prozivajući Srbe da ne priznaju RH za svoju domovinu. Doduše, o Srbima i domovini u kojoj žive, dakle Hrvatskoj, doista se može raspravljati kao o više ili manje izraženom problemu, premda, pošteno govoreći, mnogi Srbi Hrvatsku bez problema priznaju za svoju domovinu i u tom kontekstu hrvatsko domoljublje im nije upitno.

ARHIVA

NACIONALIZAM UMJESTO REFORMI

Krenimo od nacionalizma (o brkanju pojmova **nacionalizam** i **domoljublje** možete čitati u prilozima i razgovorima s našim sugovornicima), koji se bezbroj puta kroz povijest pokazao kao moćan instrument političkih elita - društvena sila koja stvara i ruši države i služi kao zamašnjak većine nasilnih sukoba u starije i novije doba. Snažan osjećaj pripadnosti naciji, dovoljno jak da pojedinca pokreće na društvene akcije, danas postoji u raznim formama - kao cijela ideologija, kao politički program, pa čak i kao temelj sustava vrijednosti nekog društva, a svoju snagu crpi, kako to primjećuju neki teoretičari, iz sposobnosti da se maskira i adaptira u različite socijalne i kulturološke kontekste.

Njemačko-britanski sociolog Norbert Elias okarakterizirao je nacionalizam "najmoćnijim sustavom vjerovanja 19. i 20. stoljeća". No cijela ova akademska povijest proučavanja teško, međutim, može pojasniti formu koju je nacionalizam poprimio u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća. Odanost ideji hrvatstva, između ostalog definiranoj i bezuvjetnim poštovanjem prema riječi "branitelj", Katoličkoj Crkvi i konzervativnim načelima o pobačaju, homoseksualizmu i manjinama, za veliki je broj Hrvata postala najvažnija životna vrijednost.

Inače, istraživanja pokazuju da su snažni nacionalistički osjećaji prisutniji u društvima gdje posljednji rat "još uvijek nije zaboravljen", a političke elite u javnosti na razne načine održavaju osjećaj "vanjske prijetnje". Što je zemlja etnički heterogenija, političarima je pri tome teže održati snagu nacionalizma kao političkog instrumenta.

Prof. dr. sc. Dinka Čorkalo Biruški, psihologinja s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, za Novi list je objasnila zašto unatoč činjenici da smo ekonomski nestabilna zemlja veliki broj građana i dalje daje prednost nacionalizmu nad ekonomskim reforama u smislu izbornog argumenta.

- Bilo bi razumno pretpostaviti da je u uvjetima ekonomske deprivacije prva briga zadovoljiti egzistencijalne potrebe. I jest, kada bismo bili isključivo racionalni akteri, što nismo. Čovjekovo je funkcioniranje motivirano mnogim "ulazima", nezadovoljene ili slabo zadovoljene primarne potrebe su samo jedan. Ekonomska se kriza "nasadila" na već iscrpljene resurse suočavanja društva s ratom, poraćem, promjenom društvenog i vrijednosnog sustava, posljedicama privatizacije. U tom kontekstu višestrukih i višeslojnih društvenih poremećaja nacionalizam se pojavljuje kao, nažalost, očekivana i lako predvidljiva posljedica. Zašto? Najkraći je odgovor - zato što vlastita grupa nudi privid sigurnosti, pa čovjek razmišlja: ako zbijemo redove, ako imenujemo krivce za svoju nesreću i ne dopustimo im da postanu "jedni od nas", ako štitimo svoje, ako se riješimo onih koji su nam sve skrivili, bit ćemo sigurni. Takve ili slične poruke čujemo gotovo dnevno. Govorim o mehanizmu kojim nacionalizam funkcionira kod, nazovimo ih tako, uvjerenih nacionalista. Njihove je takve sentimente lagano pokrenuti - dovoljno je samo zaiskriti vanjskom prijetnjom i nacionalizam će se razbuktati. Osjećaj ugroze hrani nacionalizam - smatra Čorkalo Biruški.

Psihologinja Mirjana Krizmanić, smatra da hrvatski zvaničnici moraju biti svjesni nacionalizma koji je itekako prisutan u Hrvatskoj. "Svaka vlast koja razmišlja treba znati da smo mi zapravo svježi iz rata. Kod nas nacionalizam još uvijek treperi... Protiv toga se treba boriti, treba raditi na patriotizmu."

Što se pak domoljublja tiče, izv. profesor na odsjeku za sociologiju Hrvatskih studija u Zagrebu Renato Matić navodi: "Najbolja definicija domoljublja jest odgovor na pitanje u kakvom društvu želim živjeti i u kakvom društvu želim da mi odrastaju djeca. Domoljublje se ne ostvaruje govorom, simbolima, već činjenjem dobra. Tko dobronamjerno i odgovorno živi, poštujući ljude oko sebe, istinski je domoljub."

DOMOLJUBLJE SAMO KAO FRAZA

Zahvaljujući političarima populistima, koji su se za potrebe dolaska na vlast (čast iznimkama, naravno) natjecali u mahanju zastavom, patetičnom uzvikivanju "Hrvatska" i imena prvog hrvatskog predsjednika, domoljublje se pretvorilo u frazu, koju se mnogi obični ljudi srame spominjati. Što je načelno pogrešno, kao što je i pogrešno domoljublje držati suvišnim i nazadnim stavljajući RH u kontekst EU-a, u kojoj smo jednakopravni građani Unije, a ne građani "trećeg reda", premda ipak nemamo standard i kvalitetu života kao prosječni građani EU-a. Ali nije nam kriv EU zato što smo jedva ravnopravni Bugarima i Rumunjima.

Ako se domoljublje ne iscrpljuje u navijanju za nogometnu reprezentaciju i sve te nacionalne "heroje", ako nije "mužnja" države i građana gdje god se stigne, od neplaćanja poreza do korištenja prava koja nam ne pripadaju, što je ono danas i što bi trebalo biti? Nužno je postaviti to pitanje jer je izvjesno da će se političari u izbornim kampanjama opet nadmetati u patetičnom i nekritičkom iskazivanju domoljublja. Sociolog s Instituta "Ivo Pilar" Marko Mustapić ističe da se uspostava suvremene hrvatske države u iscrpljujućem ratu temeljila na domoljublju kao jednoj od ključnih društvenih vrijednosti. Ali nakon niza neuspjelih odgovora države na političke i ekonomske izazove globalizacije, domoljublje je kao društvena vrijednost bitno devalvirano.

Dali o ljudi radikali, kakvih je, prema Pilarovu barometru, u hrvatskom društvu 2,9, odnosno 6,1 posto, javno govore da žele dobro ovoj zemlji, a zapravo zagovaraju samo odanost svojoj ideologiji.

- Razvoj svake države temelji se na dva osnovna elementa: na teritoriju i stanovništvu. Svako smanjivanje broja ljudi, osobito kad nismo gusto naseljeni, protivno je domoljublju. Domoljublje je svako ponašanje i akcija koja povećava standard i sigurnost građana i ugodnost života u Hrvatskoj. Očituje se po dobroj politici kojom se gradi država i podiže kvaliteta života, po ponašanju pojedinaca koji pošteno rade svoje poslove ne samo u svom nego i u interesu društva - kaže ekonomist Ljubo Jurčić.

Na ovu zemlju ne misle ni oni s ispraznim pričama kako će nas spasiti novac iz fondova EU-a, kao da je EU nastao da bi bogate članice šakom i kapom dijelile novac siromašnima, a ne zbog njihovih interesa.

- Potpuno je pogrešna tvrdnja da će nas spasiti novac iz fondova EU-a. Hrvatska može povući pola milijarde eura godišnje, a treba joj 15 milijardi investicija želimo li normalno živjeti i razvijati se. Zavoditi ljude pričama o spasonosnom novcu iz EU-a nije domoljubna politika, nego prijevara. Političarima je to alibi za nesposobnost u vođenje države. Politička retorika koja uspijeva uvjeriti ljude u laž nanosi najveće štete društvu i politici. Pogrešna je i priča da će nas spasiti samo strane investicije. One nikad nisu razvile ni jednu zemlju, pa neće ni našu. Stranim investitorima cilj je ostvariti što veću korist na štetu drugog. Cilj odgovorne politike treba biti održiv demografski razvoj zemlje, kvalitetan život građana, kvalitetan okoliš te ulaganje u obrazovanje i kulturu. Sav ostali folklor nema veze s kritičkim domoljubljem - zaključuje Jurčić. ■

> Nacionalizam svoju snagu crpi, kako to primjećuju neki teoretičari, iz sposobnosti da se maskira i adaptira u različite socijalne i kulturološke kontekste...

> Lijevi i desni radikali, prema Pilarovu barometru hrvatskog društva, javno govore da žele dobro ovoj zemlji, a zapravo zagovaraju samo odanost svojoj ideologiji...

MILORAD PUPOVAC

O "etničko-vjerskom nacionalizmu"

U proteklih 4-5 godina, točnije od već spomenute 2012. godine, u Hrvatskoj je obnovljen historijski revizionizam i etničko-vjerski nacionalizam čiji se sadržaj manifestira u različitim vidovima: od otvorene netoleancije i mržnje prema Srbima, preko isključivanja iz hrvatske historije do negiranja zločina počinjenih prema Srbima, naročito historijskog genocida počinjenog za vrijeme NDH. Isključivanje iz hrvatske historije, koja je, kad je riječ o modernoj hrvatskoj povijesti, teško odvojiva i jednako teško zamisliva bez udjela Srba u njoj, potpuno je ahistorijsko i nasilno prema historijskim činjenicama. Bez obzira da li je riječ o jeziku, o politici, o književnosti, o umjetnosti, o nauci ili o doprinosu ekonomskom životu Hrvatske, moderna hrvatska povijest nije postojala bez Srba - pisao je neformalni lider Srba u Hrvatskoj u posljednjem broju Globusa te nastavio: - Međutim, posljednjih je godina na djelu ono što mi 1995. pred "Bljesak" i "Oluju" reče jedan od predstavnika službene hrvatske historiografije u Iliirskoj, Preporodnoj dvorani u Zagrebu: "I zapamtite, odsada hrvatska povijest nikada više neće biti hrvatsko-srpska". U udžbenicima, u godišnjicama i važnim datumima i osobama, brišu se tragovi srpskog udjela u hrvatskoj povijesti. Na taj se način Srbe od prisutnih proizvodi u neprisutne, od domicilnih u nedomicilne, a Hrvate lišava saznanja o stvarnoj historiji njihovoj i njihova društvenog prostora. Od nastojanja da se Srbe iseli ili izbaci i iz hrvatske historije još je gore nastojanje zatiranja tragova, svijesti, sjećanja, te negiranje ili omalovažavanje historijskog zločina genocida počinjenog prema Srbima u vrijeme Pavelićeve, ustaške Nezavisne države Hrvatske.**(D.G.)**

SLAVEN LETICA

Skeptičan odnos prema državi i romantičan odnos prema domovini

Za razliku od većine drugih europskih naroda koji su vlastite države, nacije i društva stvarali i gradili u doba građanskih revolucija i u stoljećima mira, napretka i blagostanja, Hrvati - narod koji je vlastitu državu ostvario tek potkraj drugog tisućljeća - nisu naprosto dobili povijesnu šansu da do kraja osmisle, izgrade i žive hrvatski nacionalni identitet.

Preciznije, naša su iskustva u izgradnji nacionalnog identiteta vezana za povijest naroda koji ima svijest o naciji, nema vlastitu državu, a ima snažan državotvorni mit - o navodno slavnim, bogatim i moćnim srednjovjekovnim kraljevima i kraljevstvima. Zato su hrvatski nacionalni osjećaji više vezani za simbolične, obredne, mitske i kulturne elemente zemlje i domovine (grb, zastava, himna, jezik, kulturno nasljeđe, povijesni mitovi i legende o moćnim i slavnim srednjovjekovnim kraljevima i kraljevstvima), negoli za pragmatične elemente suvremene države: vojska, diplomacija, zakoni, plaćanje poreza, svijest o državništvu i nacionalnim interesima.

Skeptičan odnos Hrvata prema "državi" i romantičan odnos prema "domovini" posljedica su tragičnih iskustava hrvatskoga 20. stoljeća. Već sama činjenica da je od tri ubičajena pojma "domovina", "očevina (otadžbina)" i "majčevina" u hrvatskome jeziku i narodu prihvaćen samo prvi pojam, koji etimologiju vuče iz "doma" (staništa), a ne iz biološkog podrijetla (oca ili majke), ukazuje na vezanost Hrvata za prostor, tradiciju i kulturu.

Naime, u 20. su stoljeću čak i oni ljudi koji su cijeli život proveli u istoj kući, selu ili gradu - živjeli u dva carstva i pet država, a sahranili četiri diktatora, jednog vrhovnika i dvije - civilizacije. U samo tri generacije bili smo - kao narod - svjedoci uzbudljive, burne, krvave, pa i višestruko promašene povijesti. Hrvatski narod ostavio je u 20. stoljeću: dvije propale totalitarne ideologije (fašističku i komunističku), kojima je u manjini pripadao; tri rata (dva svjetska i Domovinski), dvije bankrotirane državotvorne ideje (austrougarsku i jugoslavensku), četvrt stoljeća života pod velikosrbijanskom diktaturom i krunom (1918.-1941.), pola stoljeća života u komunizmu (1945.-1990.) i deset godina života u stanju ni demokracije ni diktature (1990.-2000.). Takvim se, fascinantnim i tragičnim, povijesnim košmarom može teško pohvaliti bilo koji drugi europski narod. Za Hrvate je 20. stoljeće doba pokvarene povijesti, vrijeme potrošenih ideologija i bankrotiranih državnih, političkih i gospodarskih sustava, vrijeme kultnih vođa čija je karizma oštećena ili uništena prohujalim vremenom.

Bilo kako bilo, ostaje činjenica da su se predodžbe ljudi i građana Republike Hrvatske o tome što su, kakvo im je podrijetlo, kamo i kome pripadaju - u jezičnom, zavičajnom, religijskom, etničkom, političkom, kulturnom, civilizacijskom i svakom drugom smislu - doista često i radikalno mijenjale tijekom povijesti, pa i u cijelom 20. stoljeću. Te su se predodžbe o osobnosti i pripadnosti mijenjale upravo zato jer se bitno mijenjao "sistemski kontekst" (povijesni, ratni, državni, ekonomski, politički i kulturni) u okviru kojega su ljudi stvarali uvjerenja o vlastitom podrijetlu, osobnosti i pripadnosti. Pripremajući se za novi "sistemski kontekst", mi Hrvati moramo vjerovati da biti Europljanin ne znači ne biti Hrvat, nego znači shvatiti smisao misli iz jednog od glasovitih "Pisama njemačkom prijatelju" u kojemu Albert Camus piše: "Ja previše volim moju zemlju da bih bio nacionalist."**(Priredio: D.J.)**

(Izvadak preuzet iz opsežnog teksta dr. sc. **Slavena Letice** "Tko smo, što smo i kakvi smo zapravo mi Hrvati".) ■